

Blanka Dizdarević*

KONTROVERZE O ODNOSU NACIONALIZMA I PATRIOTIZMA

SAŽETAK

U naučnom diskursu se uočava da ne postoji jedinstveno gledište teoretičara o pojmovima nacionalizma i patriotizma. Jedni, naime, smatraju da su ova dva termina sinonimi i da je, u biti, nacionalizam produžena „ruka“ patriotizma, dok drugi vide jasne razlike između ova dva pojma ističući da je patriotizam zdrava ljubav prema vlastitoj domovini, dok nacionalizam objašnjavaju kao uzdizanje vlastite nacije iznad drugih, uz vrlo prisutan osjećaj animoziteta i minoriziranja drugog. U ovom radu, pokušat ćemo predočiti što više informacija bitnih za raspoznavanje ova dva pojma, uz vlastitu naklonost mišljenju već istaknute druge grupe teoretičara koji ističu da nacionalizam i patriotizam ipak nisu jedno te isto.

Ključne riječi: patriotizam, nacionalizam, nacija, kolektiviteti.

---

* Apsolventica Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici.

1. Pojava i osnovne definicije nacionalizma

Kao pojava, smatra se da je nacionalizam nastao s početka 19. vijeka sa pojavom romantizma u umjetnosti i književnosti i kao odgovor na univerzalnost renesanse i humanizma. Prije pojave nacionalizma, kriterijum za razlikovanje među ljudima je uglavnom bila religija, a od početka novog vijeka (16. vijek) do Napoleonovih ratova dolazi do formiranja jedinstvenih jezika, i tradicije se međusobno miješaju stvarajući veće grupe ljudi iste kulture. Ovo vremenom dovodi do stvaranja nacija, tj. velikih grupa ljudi koji govore istim jezikom, koji su iste vjere i imaju sličnu tradiciju. Do Berlinskog kongresa 1878. godine stvorene su sve veće nacionalne države.

Nacionalizam je doveo do pojave nacionalnih država (države čije su granice definisane jezičkim ili kulturološkim granicama, a ne osvojenim teritorijama, kao što je to bio slučaj ranije). Ovaj fenomen je doveo do jednog od najvećih talasa promjene karte Evrope. Među novonastalim (nacionalnim) državama su Njemačka i Italija, koje su ubrzo postale svjetske velesile. Iako se nacionalizam u posljednja dva stoljeća dokazao kao fenomen koji stvara svijet, još uvijek nema teoretičara nacionalizma koji se može usporediti sa analitičkim kapacitetima Machiavellija, Hobbesa, Hegela, Marxa ili Webera.¹ Ipak je Max Weber, kao suvremenik carstva, i sam strastveni nacionalist, u imponirajućem činu intelektualnog samodiscipliniranja radikalno doveo u pitanje samorazumljivost nacionalizma i nacije i tome modernom istraživanju otvorio važne perspektive.

U definisanju nacionalizma, postoje dva različita stanovišta. Sa prvog stanovišta, nacionalizam se ne definiše kao izrazito negativna pojava, nego kao visok stepen privrženosti vlastitoj naciji i njenim interesima, ističući da ekstremni slučajevi nacionalizma, za razliku od pozitivnog, vode ka njegovoj negativnom izrazu, kao što je šovinizam. Nasuprot ovome, drugo stanovište definiše nacionalizam kao izrazito negativnu pojavu koju neminovno prate mržnja prema drugim nacijama i njihovim kulturološkim, jezičkim, nacionalnim i drugim vrijednostima.

1. 1. Definisanje nacionalizma kao pozitivne pojave

Nacionalizam, u suštini, predstavlja privrženost sopstvenoj naciji i državi. U širem smislu, nacionalizam može značiti privrženost vlastitoj naciji i njenim interesima, zanemarujući interese drugih nacija. Pojam se

¹ H. U. Wehler, *Nacionalizam - povijest, oblici, posljedice*, preveo M. Lehpamer, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2005, 13.

takođe odnosi na doktrinu ili politički pokret po kojoj nacija, definisana u okvirima etničke pripadnosti ili nacionalne kulture, ima pravo da konstituiše nezavisnu, suverenu ili autonomnu političku zajednicu, baziranu na zajedničkoj historiji i sudbini. U svojim ekstremnim oblicima, fašizmu u Italiji i Španiji i nacionalsocijalizmu u Njemačkoj, u prvoj polovini 20. stoljeća, nacionalizmi ove vrste zagovaraju autoritativnu državu sa ograničenim individualnim pravima građana, a u slučaju nacionalsocijalizma i antisemitizam, superiornost arijevske rase i militarizam.

Nacionalizam je složen pojam koji obuhvata različite nivoe nacionalne svijesti. U osnovi je to snažna nacionalna svijest koja podrazumijeva ljubav prema svojoj naciji, dobro poznavanje nacionalne historije i kulture, isticanje nacionalnih obilježja, nacionalni ponos i strasno zalaganje za nacionalni prosperitet.²

Razvijeni pojam nacionalizma podrazumijeva političku ideologiju, sistem vrijednosti, predstava, načela, stavova, predrasuda i stereotipa, čije jezgro čini romantičarski kult nacije i nacionalne države, oko kojeg se ispredaju mitovi, legende koji se odnose na idealizovani nacionalni karakter i mistifikovanu nacionalnu historiju. Osnovna socijalno-psihološka funkcija nacionalizma je formiranje i učvršćivanje nacionalnog identiteta, kao i buđenje i jačanje nacionalne svijesti radi homogenizacije nacije i učvršćivanja nacionalne države. Suprotno, ekstremni slučajevi nacionalizma u odnosu na pozitivni, odnosno negativni sentiment, vode ka šovinizmu.

1. 2. Definisanje nacionalizma kao negativne pojave

Nacionalizam je takav oblik nacionalne svijesti koji stalno ističe razlike između svoje i drugih nacija, predstavljajući svoju naciju kao superiornu u odnosu na druge. Nacionalizam počinje sa ispoljavanjem predrasuda prema drugim etničkim grupama i sumnjičenjem u njihove namjere u komunikaciji i kontaktima sa "mojom" etničkom grupom (nacijom). Nacionalizam je stalno nipodaštavanje i obezvrjeđivanje kulturnih tvorevina i karakteristika drugih nacija u okruženju.

On je nastojanje da se ispolji sebičan, agresivan i netolerantan odnos prema ekonomskim, socijalnim, kulturnim i političkim interesima drugih nacija, da se vlastiti interesi realizuju kroz sprječavanje i potiskivanje drugih. To je težnja da se ostvari privilegovan položaj za svoju naciju u određenom prostoru, na osnovu njenih "posebnih" vrlina, zasluga i "mi-

² Z. Lerotić, *Nacija*, Globus, Zagreb 1983, 25.

sije”, koja joj je namijenjena u regionu, na kontinentu, u svijetu.³ To je pokušaj da se “isprave” nepravde koje su nanesene “našoj” naciji djelovanjem različitih faktora i u različitim historijskim okolnostima. Nacionalizam je uvijek politički projekat jedne uske grupe, nacionalne elite, koja svoje posebne interese (najčešće kamuflirane lične frustracije i neuspjeha) nameće kao “opšte interese” nacije, stavlja naciju u prvi plan, govori o opasnostima po nacionalni suverenitet i nacionalnu državu. Nacionalizam prerasta u ideologiju koja nastoji da prikrije sve objektivne i subjektivne nedostatke, protivrječnosti i sukobe unutar svoje nacionalne grupe, da za sve okrivi “historijsku sudbinu” i loše namjere drugih, da opravda postupke nacionalne elite i nacionalnih vođa, da stalno drži nacionalnu “hipertenziju” i da mobilise nacionalne snage protiv imaginarnog neprijatelja (unutrašnjeg i spoljašnjeg), da širi teoriju zavjere i nepravde žrtve. Nacionalizam u suštini nema pozitivan odnos prema svojoj naciji, niti naciji i etničkoj grupi uopšte. Ne postoji blagi, liberalni nacionalizam. Svi nacionalizmi su štetne i negativne pojave, koje razaraju biće jedne grupe i cijelog društva. Nacionalista ne samo da ne osuđuje zločine koje je počinila njegova strana, nego ima izvanrednu sposobnost da za njih čak ni ne čuje. Gotovo šest godina engleski obožavaoci Hitlera uspijevali su da ne čuju za postojanje Dahaua i Buchenvalda. A oni koji su bili najglasniji u osudi njemačkih koncentracijskih logora često uopšte nisu bili svjesni ili samo vrlo neodređeno svjesni, da koncentracijski logori postoje takođe i u Rusiji. Ogromne katastrofe, kao glad u Ukrajini 1933. koja je odnijela na milione života, u stvari su prošle nezapaženo kod većine engleskih rusofila. Mnogi Englezi nisu ništa čuli o ubijanju njemačkih i poljskih Jevreja tokom rata. Njihov sopstveni antisemitizam učinio je da se ovaj ogroman zločin odbije od njihove svijesti. U nacionalističkoj filozofiji postoje činjenice koje su istovremeno istinite i neistinite, poznate i nepoznate. Može se dogoditi da je poznata činjenica toliko nepodnošljiva da se obično gurne u stranu i ne dozvoljava joj se da uđe u logički proces razmišljanja ili, s druge strane, ona može ući u svaku kalkulaciju, a da se ipak ne prizna kao činjenica, čak ni u sopstvenoj svijesti.

1. 3. Klice nacionalizma u djelima Adolfa Hitlera i Benita Mussolinija

Djela njemačkog nacističkog vođe Adolfa Hitlera „Mein Kampf“, koju je pisao 1924. godine, za vrijeme boravka u zatvoru i italijanskog, fašističkog Benita Mussolinija, pod nazivom „Doktrina fašizma“ jasno stavljaju do znanja da su potpuno neistinita mišljenja koje negiraju vezu nacionalizma sa nacizmom i fašizmom.

Hitler u „Mein Kampf“, u poglavlju “O naciji” piše: „Osjećanje nacionalizma je uzvišeno, sveto, blagorodno osjećanje ljubavi prema sopstvenoj naciji. Ovo osjećanje treba da zahvati svakog pojedinca svaku poje-

---

³ *Ibid.*

dinku, svakog koji ima imalo ponosa, časti i narodnog pregnuća. Kada ovo osjećanje dopre do srca i kada izvire iz srca, onda se rađa plameni žar nadmoćnog osjećaja da je pripadnost sopstvenoj naciji, krvi i tlu nešto najsvetije što jedan narod ima i to osjećanje, taj narod stavlja na mjesto ispred svakog drugog naroda, ispred svega drugog. Osjećaj nacionalizma daje snagu, krepí vjeru u providenje da je nacija njemačka zaslužila da zauzme ono mjesto u svijetu koje joj i pripada, da povede Evropu i svijet u novo razdoblje, da jednom postane gospodarica novog poretka. Zato je dužnost, sveta dužnost nacionalsocijalističke politike u budućnosti da najšire mase naroda nadahne osjećanjem nacionalizma. Zato taj poklič nacionalizma treba iznova i iznova ponavljati svima, a prije svega mladima: njemački dječaće pripremaj se na svetu dužnost da budeš njemački vojnik, njemačka djevojko pripremaj se na svetu dužnost da budeš njemačka mati“.⁴

S druge strane, Musolini u knjizi „Doktrina fašizma“ piše u sličnom duhu: “Naravno, opšte uzet pojam nacionalizam je zdrav pojam. Voljeti svoju naciju i stavljati je ispred drugih je posve prirodno. Imati želju da gradiš svoju naciju, državu i da to ne moraš/ sa drugima da dijelis, to je opšte prirodno, razumljivo i poželjno osjećanje. Mi u narodnom fašističkom pokretu kao jednu od prvih doktrina uzimamo rad na širenju nacionalističke ideje u masama italijanskog naroda. Samo tako možemo uskrsnuti veličinu slavne rimske imperije“.⁵

Kada razmišljamo i diskutujemo o pojmovima kao što su nacija i nacionalizam, ne bi se smjelo tek tako zaobići i ove činjenice, činjenice koje jasno ukazuju da su osnivači i vode dva totalitarna ultra-desničarska pokreta i protagonisti dvije vrlo nakaradne šovinističko-rasističke ideologije, nacionalizam vidjeli zapravo kao fundament, kao temelj za svoje ideologije.

2. Pojam patriotizma

Patriotizam, domoljublje, rodoljublje (lat. *patria*, otadžbina, domovina, grčki *patrios*, πατριός, porijeklo, pripadnost), najistaknutiji je vid izraza ljubavi prema domovini. Emocionalna povezanost sa vlastitom nacijom. Osjećaj povezanosti izražava se kao „nacionalni osjećaj“, osjećaj pripadnosti koji se može shvatiti kao izraz nacionalnog ponosa, kao i čitav niz drugih karakteristika (etničkih, kulturnih, političkih, ideoloških, vjerskih,

⁴ <http://www.ana.rs/forum/index.php?topic=146118.60>(19. april 2012.)

⁵ *Ibid.*

historijskih), vezanih za pripadnost i prvrženost svojoj naciji. Posjeduju ga sve nacije. Neko ga shvata i izrazom kao što je „prijatelj države“.

Pod domovinom se podrazumijeva šira društvena zajednica, koja može biti grad, regija, a najčešće nacija ili nacionalna država. Patriotizam se odražava kroz osjećaj ponosa prema dostignućima i kulturi svoje domovine, nastojanju da se očuva njen karakter i identitet, odnosno identifikacija s ostalim pripadnicima zajednice koja tvori domovinu. Patriotizam je također ideja, ideologija, pokret. U mnogim državama svijeta postoje patriotske političke partije koje se zalažu za to da se ljubav prema domovini stavi ispred svih ideala i da se njemu podređuju ostale političke vrijednosti.

Patriotizam je ljubav kojom se označava poseban, nadvišen odnos vrijednosti prema zemlji, tradiciji, kulturološkim, historijskim vrijednostima i doprinosa, svemu tome, snagom i slogom vlastitog naroda.⁶

Patriotizam se može podrazumijevati i kao izraz pripadnosti u odbrani osnova demokratskog duštva, osnovnih ljudskih, kao i drugih prava i vrijednosti, a naziva se „*Ustavni patriotizam*“. Njime često zemlje Zapada, kao demokratske zemlje, izražavaju svoje etničke i političke vrijednosti, kao i vrijednosti zapadne kulture, kojom svoje vrijednosti i načela prikazuju univerzalnim u borbi za ljudska prava i slobode.

U Srednjoj Evropi, patriotizam se razvio iz revolucionarno shvaćenog liberalizma i građanskog nacionalizma u borbi protiv feudalizma, koji je na početku težio demokratsko uređenoj nacionalnoj državi. Takva „*vladavina odozdo*“, vladavina naroda, koja se probila od vremena američke revolucije 1776. godine i francuske revolucije 1789. godine (Sloboda, jednakost, bratstvo), ustavno se ustalila i u evropskim državama. Patriotizam 19. stoljeća je, za razliku od danas, bio više u vezi sa nacionalizmom i šovinizmom tj. kao veličanje i nadmoć vlastite nacije u odnosu na druge, kao i ponižavajući odnos prema drugim nacijama i narodima. Patriotizam je danas pozitivno shvaćen pojam uvezan u ustave i zakone većine evropskih naroda i država. Naravno, kao i uvijek, ostaje „vječni problem“ između danas pozitivno shvaćenog patriotizma i negativno shvaćenog nacionalizma, kao i opasnost da današnji desno-orijentirani, fundamentalistički nastrojeni, radikalisti, ekstremisti, neonacisti, svoj nacionalizam kriju i prikazuju kao patriotizam.

---

⁶ E. Zgodić, *Kultura patriotizma - o vrlinama i porocima jedne ljubavi*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo 2011.

Ništa neobična nije, sve češća pojava, da se iza „patriotizma“ u cilju i „u ime države“, sakrivaju kriminalne grupe i oblici organizovanog kriminala. Tim činom, kojim se pokrivaju sasvim druge pobude, baca se tamna sjena na nacionalni ponos, a time i na patriotizam. Zloupotreba patriotizma, kao tema sama za sebe, naučno nije razrađena u dovoljnoj mjeri. Patriotizam označava pripadnost, koja nije nužno kompatibilna sa pripadnošću naciji ili nacionalnom osjećanju i on se kao takav može izražavati i upražnjavati, navišenačina, on može biti snaga, a može biti i slabost. Patriotizmu se mogu pripisati mnoge osobine kao što je emocionalni naboj, neupitnost, moralnost, ali i ranjivost, osjetljivost, zloupotrebljivost.

Postoje vremena u kojima se patriotizam manje ili više konzumira. U vrijeme mira, patriotizam se upražnjava, više u tekstovima vezanih za kulturu, književnost, poeziju. U vrijeme kriza, posebno rata, kada to zahtijevaju „nacionalni interesi“, pojam patriotizma se upotrebljava kao (politička) ideologija, u krajnjem slučaju, kao oružje.

2. 1. Vrste patriotizma

Patriotizam se često dijeli na minimalni, apolitički ili predpolitički patriotizam (predpolitički, obuhvatni, čisto ili prvenstveno politički patriotizam). Minimalni, apolitički patriotizam pripisuje se osobi koja tvrdi da voli svoju zemlju i brine za nju, ali ne učestvuje u političkom životu svoje zemlje.

Izrazito politički tip patriotizma je reduciran, ali jedan od motiva za povratak ovog tipa patriotizma ogleda se u mišljenju John H. Schaa-ra koji smatra da su jedina uvažavanja vrijedna vrsta patriotizma koji nas za našu zemlju i jedne za druge vezuje, ne krvnom vezom ili religijom, predajom ili teritorijem, gradskim zidinama ili tradicijama, „već političkom idejom“ [...] zavjetom, privrženošću stanovitim zasadama i uzajamnim obećanjem da ćemo ispunjavati stanovite obaveze i promovirati stanovite zasade. Ovakav „zavjetni patriotizam“ karakterističan je za Ameriku i zemlje koje su imale historiju sličnu američkoj.

Pored zavjetnog patriotizma javlja se i *ustavni patriotizam*. Ustavni patriotizam polazi od njemačkih mislioca, a najpoznatiji je Jürgen Habermas čije je mišljenje protiv shvatanja prema kojem, slobodne ustanove i liberalna politička kultura mogu biti snažne i učinkovite samo ako su duboko ukorijenjene u stanovitoj historijskoj povijesti i kulturnoj zajednici, u osebujnom predpolitičkom načinu života s kojim se građani mogu identificirati.

3. Odnos između nacionalizma i patriotizma

Georg Orvel, u eseju napisanom prije 66 godina, jasno pravi razliku između patriotizma i nacionalizma, ističući da ova dva pojma ne treba miješati: “Nacionalizam se ne smije brkati sa patriotizmom. Obe riječi se obično koriste u toliko neodređenom smislu da se svaka definicija može osporiti, ali moraju se razlikovati te dvije različite i čak suprotstavljene ideje. Pod “patriotizmom” podrazumijevam privrženost određenom mjestu i načinu života, za koje se vjeruje da su najbolji na svijetu, ali bez želje da se nametnu drugima. Patriotizam je po svojoj prirodi defanzivan, i u vojnom i u kulturološkom smislu. Nacionalizam je, pak, neodvojiv od želje za vlašću. Neuništivi cilj svakog nacionaliste je da pribavi više moći i prestiža, ne za sebe nego za naciju ili drugu jedinicu u kojoj je izabrao da utopi svoju individualnost.”⁷

Orvel se drži širokog i izrazito negativnog koncepta nacionalizma, koji može podrazumijevati lojalnosti prema nečemu što nije nacionalna država. Na umu je imao englesku inteligenciju iz 1940-tih, ali nešto od onoga što je opisao u svom eseju se da lako prepoznati u američkom nacionalizmu danas. Tu spadaju, ne samo težnja za što više moći, već i neosnovana samouvjerenost i uvjerenje da je njihov način rada i življenja superioran u odnosu na sve druge i da je univerzalno primjenljiv.

Ova dva pojma se često koriste u sinonimnom značenju. Ipak, među njima postoji razlika, bar na analitičkom nivou, jer nije riječ o pojmovima koji ukazuju na iste pojave, pa iako se često u iskustvu čak i prožimaju. Patriotizam je uvijek povezan sa interesima političke zajednice, bez obzira na etnički sastav te političke zajednice. Nacionalizam može, također, biti povezan sa političkom zajednicom, ali i sa etničkom grupom. Patriotizmu je, pak, povezanost sa etničkom grupom strana. Dok nacionalizam može postojati i bez političke zajednice koju bi trebalo da pravda i brani i može biti okrenut protiv neke političke zajednice, patriotizam postoji samo kao težnja za odbranom već postojeće političke zajednice, a nikada ne može biti usmjeren protiv političke zajednice, jer mu je *raison d’être* u njenoj odbrani. Nacionalizam se može suprotstavljati postojećoj političkoj zajednici, a žudjeti za nekom trenutno nepostojećom, ali u skladu sa nacionalističkim očekivanjima, dok patriotizam uvijek brani postojeću političku zajednicu. Nacionalizam se, po pravilu, ne zasniva na odbrani ustava neke političke zajednice, pa odbrani postojećeg ustava čak može biti i suprotstavljen, dok se patriotizam može vezati i za odbranu ustava.

⁷ [http://pulse.sm-art.info/crtice-o-nacionalizmu-dzordz-orvell/\(17.april.2012.\)](http://pulse.sm-art.info/crtice-o-nacionalizmu-dzordz-orvell/(17.april.2012.))

Nacionalizam je širi pojam od patriotizma, jer se može shvatiti i kao vrsta nacionalizma. Dakako, nacionalizam i patriotizam, osim što se često prožimaju i međusobno podržavaju, mogu biti i u sukobu. Po pravilu, u sukobu nacionalizma shvaćenog kao pripadnost etničkoj grupi i patriotizma shvaćenog kao pripadnost političkoj zajednici (državi), dakle u situaciji kada se pojedinac mora opredjeljivati između ove dvije privrženosti, nacionalizam odnosi prevagu. Da je to doista tako najbolje pokazuje primjer Sovjetskog Saveza, SFR Jugoslavije, te Čehoslovačke koje su se raspale u momentu kada je patriotizam došao u nesaglasje sa nacionalizmom posebnih nacija u ovim višenacionalnim federacijama. Ima, međutim, i drugačijih primjera. Tako je američki senator srpskog porijekla George Voinovich, ne odričući se svog srpstva, ipak glasao u Senatu za bombardovanje Srbije, jer je, na prvom mjestu bio američki patriota, iako se taj patriotizam ogledao u imperijalnim impulsima, a tek onda Srbin. Pripadnost državi nadvladala je, u njegovom slučaju, etničku vezanost.

Možda se najznačajniji primjeri ponovnog otkrivanja i obnove jezika patriotizma mogu naći u spisima Carla Rossellija.⁸ U spisu *Socialismo liberale*, pisanom 1929. godine, Rosselli je podvlačio da je insistiranje socijalista da se ignorišu »najviše vrijednosti nacionalnog života« bila ozbiljna idejna i politička greška. Ako su to i činili da bi »potisnuli ove primitivne ili degenerisane ili koristoljubive forme privrženosti zemlji«, njihova politika je završavala tako što je »olakšavala igre drugim strujama koje su na korišćenju nacionalnog mita zasnivale svoje uspjehe«.

Rosselli je postavljao jasnu demarkaciju između patriotizma i nacionalizma. Prvi je identifikovao sa idealima slobode, zasnovanim na poštovanju prava drugih naroda; drugi sa politikom ekspanzije kojoj teže reakcionarni rezimi. I jedan i drugi se pozivaju na nacionalno osećanje, i jedan i drugi izazivaju jake strasti, ali upravo zbog toga oni su morali biti upotrijebljeni jedan protiv drugog. Umjesto što su osudili nacionalno osjećanje kao predrasudu, antifašisti, podvlačio je Rosselli, moraju patriotizam da postave u središte svog političkog programa. Antifašistička revolucija, po njegovom mišljenju jeste »patriotska dužnost«.

Da bi imali svoj sopstveni patriotizam, antifašistima je potrebna jedna ideja otadžbine, potpuno drugačija od one koju su koristili demagozi fašizma, Naša otadžbina »ne mjeri se granicama i topovima, već koincidira sa našim moralnim svijetom i sa otadžbinom svih slobodnih ljudi«. To je vrijednost koja se savršeno spaja s drugim vrijednostima antifašizma: do-

---

⁸ M. Kangrga, *Nacionalizam i demokracija*, Zagreb 2003.

stojanstvom čovjeka, slobodom, pravdom, kulturom, radom.⁹

Izgubiti sebe da bismo se ponovo našli bogatijim; dati život za ljude koji ne pripadaju našem najintimnijem krugu osjećanja, ali idu istim ulicama; imati volju da se angažujemo za budućnost bolju, mada nejasnu i nesigurnu; otkriti zajedničko dobro koje zaslužuje da bude branjeno i koje se uočava na ulicama i trgovima gradova: sve su to trenuci patriotizma u njegovoj najčistijoj formi. Italijanski intelektualci nisu uspjeli da izraze te strasti i ta osjećanja u kulturi; nisu znali riječi da otadžbina znači zajednička sloboda i da je ljubav prema otadžbini plemenito angažovanje koje nema ništa zajedničko sa nacionalizmom. Italijani, primjećivao je Kroce 1943. godine, ponovo su otkrili riječ »sloboda«, ali ne i riječi koje su vijekovima bile njene vjerne pratilje, to jest »otadžbina« i »ljubav prema otadžbini«. To se dogodilo, jer je patriotizam bio zamijenjen za nacionalizam. Čak i kad su fašisti, obično, opozicionare optuživali da su antinacionalni, više nego antipatrioti, njihova propaganda je kao efekat imala brkanje pojмова patriotizma i nacionalizma i različitih strasti vezanih za jedno ili drugo, a zbog odbojnosti prema nacionalizmu Italijani nisu više govorili o otadžbini i ljubavi prema otadžbini.

Između ljubavi prema otadžbini i nacionalizma postoji ista razlika kao između »plemenitosti ljudske ljubavi prema nekom ljudskom stvorenju« i »bestijalne pohotljivosti ili bolesne razbludnosti ili egoističkog kaprica«.

Distinkcija između patriotizma i nacionalizma, na čije je ponovno otkrivanje Kroce podsticao, još i danas je u središtu rasprava među političkim filozofima. Jezik patriotizma je i danas upotrebljavan da bi podržao angažovanje za ideal republike, dok je jezik nacionalizma, u varijanti koja stoji pod nazivom komunitarizma, upotrebljavan da bi se revindicirale ili branile vrijednosti kulture, religiozne ili etničke homogenosti. Savremena rasprava otkriva da, uprkos skoro bezbrojnim mogućnostima jezika, intelektualne tradicije vrijede i da se vraćaju. One definišu granice, ali i pružaju interpretativne mogućnosti; pomažu nam da naše diskurse učinimo preciznijim i retorički efikasnijim.

Mauricio Viroli, italijanski profesor historije filozofije u Ferari, knjigom „Za ljubav otadžbine“, koja se bavi temom „Patriotizma i nacionalizma u historiji“ - (*Per amore della patria. Patriotismo e nazionalismo nella storia*), analizira shvatanja patriotizma i nacionalizma kroz historiju, očigledno pokazujući i razliku između patriotizma i nacionalizma tvrdeći, da je u

⁹ H. U. Wehler, *Nacionalizam - povijest, oblici, posljedice*, preveo M. Lehpamer, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2005, 13 fn. 1.

vrijeme fašizma izražavan i veličan više nacionalizam, da patriotizam nije niti postojao, kao i to, da se više poistovjećivao i izražavao po privrženosti.

Patriotizam, kako slijedi iz historije i kako ga shvata Viroli, svojim neprijateljima smatra tiraniju, despotizam i korupciju, a za nacionalizam najveći neprijatelji su zagađivanje tuđim idejama i uticajima, heterogenost, etnička i kulturna nečistoća, a onda i političko i socijalno nejedinstvo. To ne znači, ističe Viroli, da teoretičari patriotizma preziru ili ignorišu kulturu, jezik ili tradiciju jednog naroda, jer su patrioti »uvijek, kada govore o slobodi i republici, podrazumijevali zajedničku slobodu jednog posebnog naroda, sa njegovom specifičnom historijom i njegovom kulturom«. Jezik patriotizma je, kaže Viroli, korišten da bi se ujedinili svi oni koji hoće da žive kao građani, nasuprot onima koji građansku i političku jednakost smatraju nepodnošljivom. Jezik patriotizma slobode poziva pojedince da ostanu kulturno definisane, zainteresovane, strastvene i da nastoje da uspostave kulturu slobode, da bi oni koji vole slobodu postali jači od faktora represije. Taj jezik ohrabruje kulturnu različitost i poštovanje prava drugih i drugačijih.

Ne treba zaboraviti tako malu razliku, skoro nevidljivu nit, koja razdvaja, graniči i po kojoj hodaju patriotizam i nacionalizam „ruku pod ruku“, kao „dva oka u glavi“ i koji mogu da se pretaču iz jednog oblika u drugi. Patriotizam, u kojem je izraz i jezik ljubavi, latentno u sebi sadrži i lako može da postane jezik općeg ludila. Ipak, patriotizam nije isto što i nacionalizam, nacionalizam nije isto što i patriotizam!

4. Američki patriotizam (nacionalizam) kao fenomen današnjice

Američki nacionalizam, za razliku od evropsko-balkanske varijante, nije u tolikoj mjeri stvar krvi i gena. Međutim, kao i svi nacionalizmi, zasniva se na izvjesnoj fantaziji i retorici koja, neprestanim ponavljanjem, postaje stvarnost. Kao i svi nacionalizmi, američki nacionalizam okrutan je i sebičan i odgovoran za raskošnu kolekciju laži i zločina (naprimjer, Vijetnam ili Centralna Amerika), koji se predstavljaju kao historijski neizbježni, jer je opstanak nacije bio u pitanju. Ovo je sve već rečeno, poprilično je očigledno i primjenljivo je na skoro sve američke predsjednike. Bivši američki predsjednik George Bush je drugačiji zato što je, u svojoj raskošnoj gluposti, fantastičan primjer nacionalističke patologije.¹⁰

Bushove eskapade su vidljivo označene banalnošću, opštim mjestima

¹⁰ <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/patriotizam-naspram-nacionalizma-u-americi.html?alphabet=1> (17. april 2012.)

američke ideologije - američke majke, djeca, vrijednosti, vođe - s tim što to njemu sve zuji u glavi, pošto nikad ne doseže nivo misli, nego uvijek ostaje na nivou osjećanja i uvjerenja (*belief*). U nacionalističkoj banalnoj retorici, nacionalnost je osjećaj koji mogu razumjeti samo lojalni pripadnici iste nacije. Ono što je stravično u vezi sa Bushom nije da on ne misli, nego da se mnogim američkim patriotima, uključujući i njemu samom, čini da ga nedostatak misli i višak osjećaja čine boljim Amerikancem, pošto se američnost *osjeća*. U fantastičnom svijetu američkog patriotizma besmislenost bušizama je izraz nemogućnosti izražavanja najdubljih američkih osjećaja.¹¹

Proslava Dan nezavisnosti, naravno, predstavlja jedan od godišnjih vrhunaca izražavanja patriotizma u Sjedinjenim Američkim Državama. Američki patriotizam, međutim, prati osjećanje koje bi se prikladnije moglo nazvati nacionalizmom, iako Amerikanci samo izuzetno za sebe koriste tu oznaku.

Ta etiketa se djelimično izbjegava zbog negativnije konotacije riječi *nacionalizam*, u odnosu na mnogo pozitivnije asocijacije koje prate riječ *patriotizam*. Međutim, upotreba ove riječi u Americi nije samo stvar semantike. Neimenovani nacionalizam na koji nailazimo u Sjedinjenim Državama ide skupa sa američkom „izuzetnošću“. Eksplicitno poricanje nacionalizma dio je onoga što je 'izuzetno' u američkoj izuzetnosti. „Izuzetništvo' (*exceptionalism*), čije pogonsko gorivo predstavlja nacionalizam, ima nekoliko nesrećnih posljedica.

Takođe, s druge strane, malo je tako neobičnih stvari s kojima smo se susreli, što se može opisati kao američki patriotizam. U svojoj srži potpuno različit od tako dobro poznatog nam modela kakav se upražnjava na Balkanu, američki se patriotizam ne poziva na gene, ali usprkos tom nedostatku jednako je snažan da već desetljećima razne intervencije predstavlja kao povijesne nužnosti. I to prolazi. Koreja, Vijetnam, Panama, Irak, Afganistan, pa i Libija, redom su pitanja od iznimne važnosti za opstanak nacije.

Veličanje Amerike i isticanje njezinih simbola pritom se ne ograničava samo na sportska natjecanja, kao primjerice kod nas, već su znakoviti za trajan osjećaj u Amerikanaca. Većina Europljana umjerenije izražava svoj nacionalni ponos, pa mnogobrojni autori s pravom Amerikance nazivaju „najdomoljubnijim narodom na svijetu“. Nasuprot priličnoj neodgovornosti na domaćem terenu, mnogobrojni primjeri iz razvijenog svijeta

¹¹ A. Hemon, Nevolje sa Bushom, *Bh dani*, 17. august 2001, 35.

pokazuju kako su upravo pojedini državnici uvelike pridonosili jačanju nacionalnog ponosa, pa čak i jačanju identiteta i imidža vlastite države. Na pravom putu po tom pitanju je i aktuelni američki predsjednik Obama. Jasno, riječ je o tzv. vizionarskim vođama, koji su svjesni snage nacionalnog identiteta, prema njemu se odnose s dubokim poštovanjem, baš kao i prema svojim prethodnicima. Oni na tim temeljima definiraju jasan zajednički cilj, odnosno promoviraju viziju zajedničke budućnosti i smisao za buduću ulogu države u svijetu. Sve to rađa nacionalnim ponosom i svojevrsnim dobroćudnim nacionalizmom u narodu, što ga zagovara Anholt, kao temeljnu pretpostavku brandiranja vlastite države u očima drugih.

Za razliku od Mekintajra, koji drži da patriotizam jeste lojalnost vrijednostima nacije, drugi savremeni teoretičari drzali su da, jedini moguć i prihvatljiv tip patriotizma u multikulturalnim društvima, jeste onaj koji je zasnovan na vrijednostima republike. Nacija, pisao je Michael Walzer, za Amerikance nikada nije bila predmet angažovanja i lojalnosti, jer američko društvo nema kulturno, etničko i religiozno jedinstvo koje nacionalna odanost zahtijeva. Jedini tip angažovanja kompatibilan sa pluralizmom američkog društva jeste angažovanje za republiku: »to je politička odanost«. Patriotizam Amerikanaca može da bude samo patriotizam poglavito političkog karaktera, podržan političkim sredstvima, to jest posredstvom učestvovanja u političkom životu. Nastojati da se patriotizam ojača, reducirajući moralni, kulturni i religiozni pluralizam američkog društva, ne bi bilo samo nemoguće, već, takođe, opasno.

Ideju da jedini moguć i poželjan patriotizam u Sjedinjenim Državama jeste *politički* patriotizam, podržao je i John H. Schaar. Kao i Walzer, Schaar drži da Amerikanci nemaju privrženost otadžbini, shvaćenoj kao rodni kraj. Patriotizam Amerikanaca nije ni privrženost gradu. Američki gradovi nastali su i razvijali se naročito slijedeći podsticaje za traženjem profita, a da se ništa ne prizna svetome i tradiciji. Američki patriotizam nije i ne može, dakle, biti ljubav prema otadžbini, zasnovana na krvi, na religiji, na tlu ili na gradu, ali jeste i može biti samo jedna »politička ideja«, kao što je veoma snažno objasnio Lincoln u jednom govoru.

Patriotizam koji je cvjetao na tlu američke demokratije bio je za mnoge teoretičare jedan racionalni patriotizam, koji cvjeta zahvaljujući zakonima i pravima. Manje intenzivan i manje plemenit od one ljubavi prema otadžbini koja se rađa iz privrženosti rodnom kraju (zavičaju), ali je trajan i kreativan. Neposredno učestvovanje u javnom životu zajednice, slažu se oni, jedini je način da se omogući da se građani osjećaju dijelom republike. Građanski duh je, u stvari, rezultat praktikovanja političkih prava.

Američki građani nemaju jednu zajedničku kulturu, sjećanja koja dijele, tradicije. Međutim, oni su, ipak, zainteresovani za poslove svoga grada, svog kantona, svoje države, jer svako od njih aktivno učestvuje u upravljanju društvom i naviknut je da perspektivu zajednice i zajedničko dobro posmatra kao sopstveno dobro.

U takvim analizama, američki patriotizam je ljubav prema otadžbini koja nastaje iz osjećanja dužnosti, iz ponosa što su građani jedne velike demokratije, i iz interesa. Ona je trezvenija i sračunatija od milosrdne, plemenite i inkluzivne, koju teoretiziraju klasični republikanci, ali i ona je poglavito politička ljubav, utemeljena na identifikaciji sa republikom, koja je i s vremenom ojačana posredstvom političkog učestvovanja.

Svi nacionalisti smatraju za svoju dužnost da šire sopstveni jezik na užtrb rivalskih jezika, a na engleskom govornom području ova se borba ponovo pojavila u suprotnim oblicima, kao borba između dijalekata. Anglofobični Amerikanci odbiće da koriste frazu na slengu ako znaju da je britanskog porijekla, a iza sukoba između latinizacije i germanizacije često se kriju nacionalistički motivi.

Iz svega navedenog, možemo zaključiti da je američki patriotizam ili nacionalizam definitivno jedan od fenomena današnjice. Tolika ljubav prema domovini, ljudi koji nemaju iste gene, porijeklo, kulturu ili religiju zasigurno zavređuje pažnju. Kao i samo poimanje uopštenih termina patriotizma i nacionalizma, tako i autorica shvata američki patriotizam i nacionalizam na dva različita načina, odvajajući jedan od drugog. Prema našem mišljenju, američki patriotizam je jedna autohtona vrijednost današnjeg američkog društva, odnosno pojava koja reflektuje osjećaj ponosa pripadnosti samoj državi. S druge strane, američki nacionalizam predstavlja tipičnu nacionalističku namjeru za uzdizanjem vlastite nacije iznad svih drugih nacija svijeta, uz neminovnu ulogu najvećeg „svjetskog policajca“ koji se mora pitati za sve što se dešava na zemaljskoj kugli. Američki nacionalizam predstavlja nepresušnu „glad“ za moći i prestižom, što dovodi do situacija kakve godinama gledamo i gdje Amerikanci na sebi svojstven način zavode „demokratiju“ u zemljama kao što su Irak, Afganistan, Libija, a možda uskoro i Sirija. Kako god, multikulturalno društvo, kakvo je američko, rijedak je primjer postojanja patriotizma u državama u kojima se patriotizam nikako ne može zasnivati na genima, kulturi ili religiji, nego samo i jedino na ponosu i ljubavi prema njihovoj zajedničkoj domovini ili jednostavno rečeno, prema američkoj državi, sa svim njenim institucijama u društveno-političkom smislu.

ZAKLJUČAK

Iz svega navedenom u ovom radu, jasno se mogu uočiti brojne kontroverze i neslaganja oko značenja samih pojmova patriotizma i nacionalizma. Dakle, uočljiva je razlika u definisanju ova dva pojma gdje jedni smatraju da je nacionalizam isto što i patriotizam, dok drugi smatraju da ipak postoje razlike između ova dva termina, označavajući patriotizam kao nešto dobro, poželjno, a nacionalizam kao izrazito negativne osjećaje nacionalnog ponosa. Kroz samu izradu rada pokušali smo predočiti što više mišljenja i definicija ova dva pojma, ali ipak uz određenu naklonost drugoj grupi teoretičara koji prave razliku između nacionalizma i patriotizma. S tim u vezi, sam pojam patriotizma, njegovo značenje, doživljavat će, zasigurno, svoju preobrazbu u budućnosti. Patriotizam veliča vrijednosti slobode, slobodarstva i jednakosti. Za mnoge narode svijeta, patriotizam je nešto sasvim normalno, nepotrebno ga je naglašavati.

Iako smo mišljenja da su patriotizam i nacionalizam dva različita pojma, mora se priznati da su oni usko vezani i da ih često razdvaja tanka nit, jer ukoliko dođe do pre naglašenog, gotovo patološkog isticanja patriotizma koji ne oslobađa već potčinjava, on postaje neka vrsta društveno razornog mehanizma. U ovom drugom slučaju, jasno je da se radi o negativnom osjećaju „nacionalne uzvišenosti“, odnosno u pretvaranju patriotizma u nacionalizam.

CONTROVERSIES IN RELATIONSHIP OF NATIONALISM AND PATRIOTISM

ABSTRACT

It is evident that, in scientific discourse, theorists have no single viewpoint about the concepts of nationalism and patriotism. Some, in fact, believe that these two terms are synonymous and that, in fact, nationalism is an extended “arm” of patriotism, while others see a clear difference between these two concepts, noting that patriotism is a healthy love for own country, while nationalism is explained as raising their own nation above others, with a strong feeling of animosity and degradation of other nations.

In this paper, we will try to present as much information as possible, which are relevant to the identification of these two terms, with personal affinity to prominent group of theorists who claim that nationalism and patriotism are not the same.

Key words: patriotism, nationalism, nations, collectives.